

Економічна складова умов життя населення великих міст України

Інститут географії НАН України, м. Київ
e-mail: Tornst@i.ua

Анотація. В даній статті йдеться мова про один із нових напрямів соціальної географії, а саме дослідження життєвих категорій. В якості предметного поля розглядаються умови життя населення, а враховуючи сьогоденну актуальність дослідження полюсів росту країни, об'єктом виступають великі міста України (понад 100 тис. жителів). В статті проаналізовано економічну складову, як одну із ключових складових умов життя населення. На основі інтегральної оцінки (анкетного опитування та статистичних даних) розраховано індекс сприятливості економічної ситуації. Результати подібних наукових рейтингових досліджень, повинні бути цінними не тільки для читачів, але і для урядовців, політиків, інвесторів і бізнесменів, які прагнуть отримати незалежні оцінки.

Ключові слова: життєві категорії, умови життя, велике місто, економічна складова.

Вступ

У попередніх статтях [1,2,3,4,5], присвяченим ідеям пошуку «ідеального» міста, проведенню наукових рейтингових досліджень міст, осмисленню прихованого кредо людини, життєвим категоріям як одному з мостів між суспільною та фізичною географією, «людському оку» як моделі наукової візуалізації при дослідженні життєвих категорій та ін. ми намагалися підвести науковців та читачів до декількох основних думок. По-перше, хотілося зацентувати увагу саме на геоурбаністичних дослідженнях, брак яких в незалежній Україні суттєво відчутний. Повернути дослідження в русло деталізації географічних об'єктів – відійти від звичних регіональних та районних рівнів і поринути в світ геоурбаністики. Зосередитися на різних формах міських поселень, приділити особливу увагу категорії великих міст (понад 100 тисяч), як основних полюсів росту країни та останньому «оплоту» від еміграції населення. По-друге, не дивлячись на вагомий наробіток українських вчених [6,7,8,9,10,11], вважалось за потрібне привернути увагу саме до одного з основних напрямів сучасної соціальної географії – дослідження життєвих категорій. Оскільки саме життєві категорії населення виступають в ролі прихованого кредо людини, життя якої проходить під гаслом пошуку так званої вісі – «від умов до якості».

Попередні статті в ознайомчих та постановочних ролях подані нами, як аперитив. Статті, які містили методичні та методологічні напрацювання представлені у вигляді перших страв. Дана ж стаття, є однією із серії статей, яка належить до других чи так званих основних страв. Оскільки в ній міститиметься інформація про конкретне дослідження однієї зі складових (раніше вже було аргументовано, що основними складовими суспільно-географічного дослідження умов життя населення у великих містах України є економічна, соціальна, екологічна та соціокультурна (духовна)). В даній статті ми зосередимо увагу на економічній складовій представлену крізь призму індексу економічної сприятливості (подібного плану статті будуть з часом опубліковані із представленням матеріалів дослідження і інших складових). Важливість аналізу економічної складової умов життя населення великих міст не викликає сумнівів, адже від того, наскільки конкурентоспроможною і сильною, гнучкою та інвестиційно привабливою є економіка міста, значною мірою залежать і матеріальні доходи населення, його перспективи залишатися, жити і працювати саме тут.

Матеріали і методи

Очевидно, що найбільш прийнятний шлях оцінювання умов життя населення полягає в поєднанні об'єктивної точки зору із суб'єктивною. Об'єктивний шлях представлення умов життя полягає в застосуванні офіційних статистичних показників. Враховуючи той факт, що в основі досліджуваної категорії знаходиться людина, то і без думки власне населення, яка відображає суб'єктивну сторону оцінювання було б не зовсім вірно. Кожна підсистема може бути описана (оцінена) за допомогою великого переліку показників, водночас вона може бути репрезентована через думку населення (певні судження про умови життя), що є не менш цінним, адже населення може оцінити ту роль, яку відіграє економічна складова у житті міста та його власному житті. Для оцінки кожної з виділених підсистем умов життя варто спиратися на певну кількість показників та методи їх опрацювання.

Об'єктивна сторона економічної складової умов життя населення великих міст репрезентована 13 статистичними показниками, які охарактеризовують виробничий та експортно-імпорتنний потенціал, підприємницьке середовище, інвестиційну привабливість і доходи бюджетів як великих міст, так і населення. Фактично ці показники є найвпливовішими по відношенню як до життя окремих мешканців, так і до перспектив розвитку міст як найбільших опорних центрів економіки країни. Ними визначається спроможність міста до економічного росту та забезпечення його населенню гідних умов проживання. Статистичні дані були отримані з Державної служби статистики України, Асоціації міст України, а також головних управлінь статистики в областях.

В даному дослідженні застосовано *метод стандартизації показників*, коли в якості нормованих індексів використовуються ранги (порядкові місця) 45 великих міст по кожному з показників. Внаслідок порядкового шкалювання міста послідовно впорядковуються за кожним з показників від 1 до 45 для показників-стимуляторів, і в зворотному порядку для показників-дестимуляторів. Після присвоєння рангів за окремими показниками, в кожній з груп знаходять середній ранг (місце) того чи іншого міста за всіма показниками по групі:

$$\bar{R}_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m R_{ij} \quad (1)$$

де: R_i – ранг i -того великого міста за j -тим показником; m – число показників.

Фактично цей середній ранг по групах i являє собою «ранговий» індекс (I_n), що характеризує положення того чи іншого міста серед інших по кожній з груп в рамках кожної підсистеми. В кожній з груп показників формуються свої референтні (крайні) значення цих проміжних індексів, варіація між якими є основою для поділу значень на п'ять груп з високими, вище середніх, середніми, нижче середніх і низькими значеннями. Поступове згортання показників в індекси дозволяє не просто визначити положення великого міста по відношенню до інших, але і виявити позиції, за якими воно поступається іншим містам. Розрахунок кожного з п'яти складових індексів здійснюється наступним чином.

Індекс сприятливості економічної ситуації:

$$I_{\text{екон}} = \frac{I_1 + I_2 + I_3 + I_4 + I_5}{5} \quad (2)$$

де: I_1 – індекс виробничого потенціалу; I_2 – індекс експортно-імпортного потенціалу; I_3 – індекс розвитку малого підприємництва; I_4 – індекс інвестиційної привабливості; I_5 – індекс доходів бюджетної сфери і населення.

Результати розрахунків даних індексів дають можливість розташувати великі міста України за їх кількісним значенням по кожній з підсистем в напрямку збільшення (зменшення) сприятливості. Індекси слугують першою складовою інтегрального індексу умов життя населення і відображають об'єктивну сторону оцінки умов життя за статистичними показниками. При цьому способі вимірювань певний ранг міста відповідає певному значенню емпіричних даних або місцю оцінки респондентами положення конкретного міста за умовами життя серед інших. Ранжовані розподіли дають можливість наочної візуалізації результатів за певними складовими індексами у напрямках їх збільшення (зменшення). Саме такий метод підрахунку статистичних показників дуже вдало поєднується із опрацюванням анкетних даних, за якими респондентам найпростіше розташувати великі міста від найгіршого до найкращого чи навпаки, ніж присвоїти кожному з великої кількості міст певну кількість балів. Хоча сам по собі рейтинговий метод має недоліки – він надмірно диференціює міста «серединної» групи з подібними значеннями показників і недооцінює поляризацію (розбіжності) крайніх значень. Однак взаємне розташування міст також містить цікаву інформацію, особливо тоді, коли вона далі аналізується за допомогою інших методів.

Суб'єктивна сторона економічної складової включала розробку анкет і проведення масового *анкетування* студентів окремих вищих навчальних закладів України з приводу їх оцінки умов життя у великих містах України (в тому числі і економічної складової) і віддання переваг тим чи іншим їх складовим, а також типам поселень. Враховуючи сутність категорії умов життя було б не логічно не врахувати думку людей. Перцепційне сприйняття образу великих міст та умов життя населення має бути представлене в подібного роді дослідженнях. Враховуючи брак часу та коштів, дисперсність об'єктів дослідження, поклавши, що називається руку на серце, за міні подвиг можна рахувати вже і дослідження однієї верстви населення. В якості головних респондентів ми обрали студентів старших курсів географічних факультетів, як молоду, активну, обізнану групу людей, яким далі жити в цій державі і разом з цим будувати нове суспільство. Поширення анкет відбувалося на основі творчих зв'язків із колегами, які працюють на географічних факультетах п'яти українських ВНЗ, при цьому зверталася увага на географічне охоплення території України: Київський національний університет ім. Т.Шевченка, Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського. Згідно з даними соціологів, для даного дослідження репрезентативні результати можна отримати при вибірці у 300 осіб (нами ж було опитано 375 студентів) [12]. Для підрахунку анкетного дослідження використовується той же *метод стандартизації показників*. Формула для розрахунку відповідна:

$$\bar{R}_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m R_{ij} \quad (3)$$

де: R_{ij} – ранг i -того великого міста за даними j -тої анкети; m – кількість опрацьованих анкет.

Інтегральний індекс економічної сприятливості підраховувався за допомогою середньоарифметичного поєднання об'єктивної і суб'єктивної оцінки умов життя населення у великих містах. Проте, до уваги бралися вагові коефіцієнти, які мали місце при комплексному дослідженні умов життя. Кожна складова (економічна, соціальна, екологічна, соціокультурна) має різний вплив на

життя, відповідно як із об'єктивної, так і з суб'єктивної точок зору нами досліджувалася вага кожного з елементу. В статті репрезентується дослідження економічної складової. При розрахунку суб'єктивного індексу сприятливості умов життя населення великих міст було використано вагові коефіцієнти значимості кожної з чотирьох складових оцінки, визначених самими респондентами. На запитання «Який із факторів для Вас є визначальним при виборі міста для проживання в Україні» - понад 50 % голосів було віддано економічному фактору. Пропорційно розподіливши відповіді респондентів (відштовхуючись від 1) ваговий коефіцієнт склав – 0,545. При розрахунку об'єктивного індексу сприятливості умов життя населення великих міст ми вирішили відштовхуватися від кореляції кожної з чотирьох складових з демографічною складовою міста (обчислювалася окремо), яка напряму відображає думку населення. Вагові коефіцієнти для кожної із чотирьох складових були встановлені нами пропорційно до значень коефіцієнтів кореляції за умови, що сума їх дорівнює 1 (як і в суб'єктивній оцінці). Кореляційний аналіз засвідчив, що економічна складова має слабкий зв'язок із індексом демографічного потенціалу великих міст – ваговий коефіцієнт склав – 0,144. Різні вагові коефіцієнти свідчать в першу чергу про те, що опитування є швидше відображенням бажань, а відображенням дій є статистичні дані. Відповідно індекс обчислювався за допомогою середнього «позиційного» місця (рангу) за об'єктивно-суб'єктивною оцінкою:

$$I_{\text{екон}} = \frac{0,144 * I_{\text{еконоб}} + 0,545 * I_{\text{еконсуб}}}{2} \quad (4)$$

Результати і обговорення

Об'єктивна оцінка. Економічна складова умов життя населення у великих містах розкривається через ряд показників, які відображають економічні передумови життєдіяльності населення і розвитку соціальної сфери. Ці показники вказують на можливості «задовольнити апетит» жителів великого міста, особливості створення там стабільної «економічної аури». В дослідженнях міст використовується великий перелік економічних показників, проте більшість з них одночасно використовується і для аналізу рівнів економічного розвитку або конкурентоздатності міста, де акцент робиться на економічній ефективності використання людських, виробничих і фінансових ресурсів в контексті регіональної чи міжнародної конкуренції. Враховуючи це, ми вирішили зупинитися на аналізі тих сфер і процесів, які в економічному плані впливають на формування умов життя населення або від стану яких залежить розвиток населення і соціальної сфери. Об'єктивний індекс економічної сприятливості формування умов життя населення великих міст України був, таким чином, сформований із п'яти основних складових індексів:

1. *індексу виробничого потенціалу*, який, завдяки обсягу реалізованої промислової продукції, відображає промислову активність у місті, та завдяки кількості суб'єктів господарської діяльності характеризує чисельність економічних акторів на ринку;
2. *індексу розвитку малого підприємництва*, який виступає важливим економічним чинником розвитку міст у XXI столітті і в умовах перехідного періоду – чинником збалансування попиту і пропозиції на ринку праці, індикатором сприятливості ділового середовища;
3. *індексу експортно-імпортного потенціалу*, який є результатом синтезу чотирьох показників (експорту та імпорту товарів та відповідно послуг, які припадають на одного мешканця у місті) і вказує на економічну відкритість і потужність міста, ступінь його включеності до міжнародного поділу праці, рівень залежності економіки міста від зовнішньої торгівлі, що сприяє формуванню відповідної зайнятості населення, соціальних та економічних перспектив;
4. *індексу інвестиційної привабливості*, який свідчить про рівень надходження коштів у місто і вкладень в основні фонди, а відповідно – перспективи розвитку соціальної сфери і забезпечення мешканців, розрахованого на основі двох показників (обсягу інвестицій в основний капітал та обсягу прямих іноземних інвестицій);
5. *індексу доходів бюджету і населення*, який об'єднує два показники – доходи бюджетів міст, як безпосереднє відображення їх фінансової забезпеченості в цілому, і рівень середньомісячної заробітної плати, який відображає середні особисті доходи населення великих міст.

Виробничий потенціал. Наявність факторів виробництва, кількість зареєстрованих юридичних осіб (підприємств), як і рівень індустріалізації міст, репрезентовані за допомогою відповідного інтегрального індексу, свідчать про найвище положення і однозначне лідерство столиці України – міста Києва, яке увійшло до групи із *дуже високим* його значенням. А ось до групи із *високими* індексами увійшли відразу дев'ять міст, зокрема такі потужні регіональні центри як Дніпропетровськ, Донецьк, Луганськ, Запоріжжя, Черкаси, Миколаїв, Сімферополь, Кременчук і Херсон. *Середніми* значеннями відзначені дев'ятнадцять міст, серед яких відразу десять є представниками старопромислових регіонів (Запорізької, Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей), що в свою чергу пояснюється великими обсягами реалізованої промислової продукції в цих регіонах. В цю ж групу потрапило і м. Харків.

До групи із *низькими* індексами увійшло дванадцять міст. Серед них слід відмітити як міста на півночі України (Луцьк, Рівне, Житомир, Чернігів), так і міста на заході і півдні (Чернівці, Вінниця, Тернопіль, Хмельницький, Євпаторія). Ці міста є промислово «слабшими» на фоні інших великих міст України. А ось найнижчими індексами виробничого потенціалу відмічені Керч, Мелітополь, Біла

Церква та Кам'янець-Подільський, які відрізняються низькими значеннями реалізованої на душу населення промислової продукції, і кількістю об'єктів ЄДРПОУ на 1000 осіб.

Мале підприємництво. Роль малого підприємництва полягає не тільки у тому, що воно є одним з найважливіших дійових факторів економічного розвитку великих міст. Його важливою функцією є сприяння соціальній стабільності суспільства. Малий бізнес відкриває нові можливості зайнятості населення, надає простір вільному вибору шляхів і методів роботи та забезпечення добробуту населення. Розвиток малого підприємництва стимулює ділову активність і становлення середнього класу, запобігає маргіналізації населення та поширенню утримувальницької психології (рис. 1).

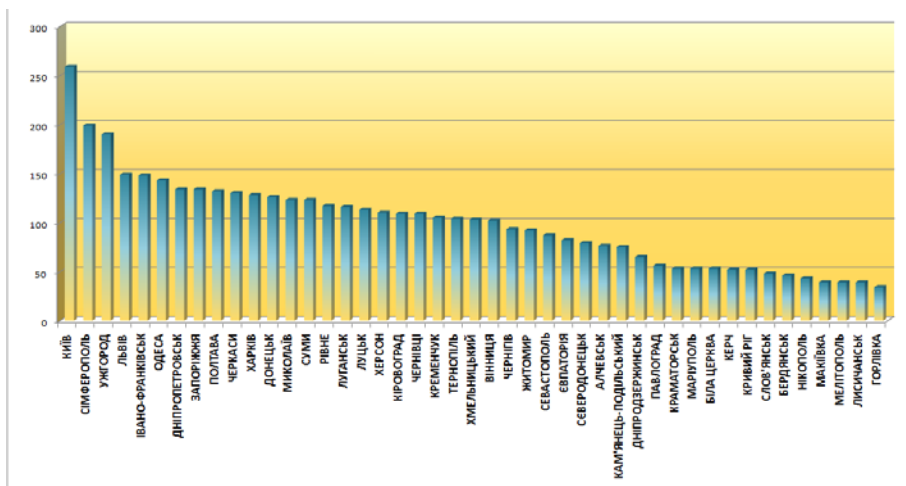

Рис. 1. Кількість малих підприємств на 10 тис. населення у великих містах України, 2009 р. [за даними Державної служби статистики України]

Характеризуючи розвиток малого підприємництва у великих містах, слід вкотре зазначити, що Україна являє собою сукупність гетерогенних територій, які характеризуються різною структурою економіки, що накладає відбиток на рівень розвитку малих підприємств у великих містах. Водночас великі міста відрізняються від загальноукраїнських показників розвитку малого бізнесу у кращий бік: у 2009 р. в середньому на малих підприємствах у великих містах було реалізовано 20,8% продукції (в Україні – 16,7%) та зайнято приблизно 9% працездатного населення (в Україні – 7,5%). За кількістю малих підприємств у розрахунку на населення лідерами є Київ, Сімферополь і Ужгород. Значно відстають за цим показником східні міста. В індексі розвитку малого підприємництва на першому місці (із найвищим значенням індексу) опинилося лише одне місто – Сімферополь. Тут найбільша кількість малих підприємств і висока зайнятість у малому бізнесі. Цікаво, що до групи із високими індексами потрапило одинадцять міст, причому на другій позиції у загальному рейтингу опинився Ужгород. Групу із середніми показниками представляють вісімнадцять міст (20 – 30 балів). У цій групі присутні такі потужні за людністю міста як Харків, Донецьк, Запоріжжя та Миколаїв. До групи із низьким індексом розвитку малого підприємництва зараховані вісім міст, в основному із старопромислових регіонів України. Група із дуже низькими індексами нараховує виключно міста із старопромислових регіонів: Дніпродзержинськ, Кривий Ріг, Нікополь, Горлівка, Макіївка, Маріуполь та Лисичанськ. Така загальна картина дає можливість констатувати той факт, що більшість промислових міст, економіка яких побудована на великих підприємствах з великою кількістю працівників, мають досить низькі показники розвитку малого підприємництва. Це є однією з проблем розвитку цього типу міст, адже гнучкість економіки і стабільність ринку праці в значній мірі визначається рівнем розвитку саме малого бізнесу.

Експортно-імпорتنний потенціал й активність. Даний індекс є дуже важливим і в дослідженні умов життя населення, оскільки характеризує важливий елемент розвитку міст і забезпечення грошових надходжень до їх бюджетів – «купівлю-продаж» як товарів, так і послуг за межі країни. Весь принцип «виживання міста» якраз і полягає в продукуванні певних видів продукції (але далеко не всіх), а завдяки експортуванню цієї продукції воно може отримати інші, без яких неможлива його нормальна життєдіяльність. Виходячи з цього, увагу зосереджено на обох елементах зовнішньої торгівлі (експорті та імпорті), найвищу оцінку отримували і міста, які є найбільшими експортерами, і ті, які є найбільшими імпортерами. Так, за співвідношенням експорт/імпорт товарів більшість великих міст України у 2009 р. були експортоорієнтованими, лише третя частина міст потрапила у групу імпортозалежних, у т.ч. столиця (рис.2).

Особливо великою часткою експорту відзначається м. Маріуполь. Агрегуючи в інтегральний індекс загальні обсяги експорту та імпорту товарів і послуг, слід відзначити цілком логічну позицію Києва, який посідає перше місце і є єдиним представником у групі із дуже високим експортно- імпортним потенціалом. До групи із високими індексами увійшло дванадцять міст, які в свою чергу чітко розподіляються на дві групи.

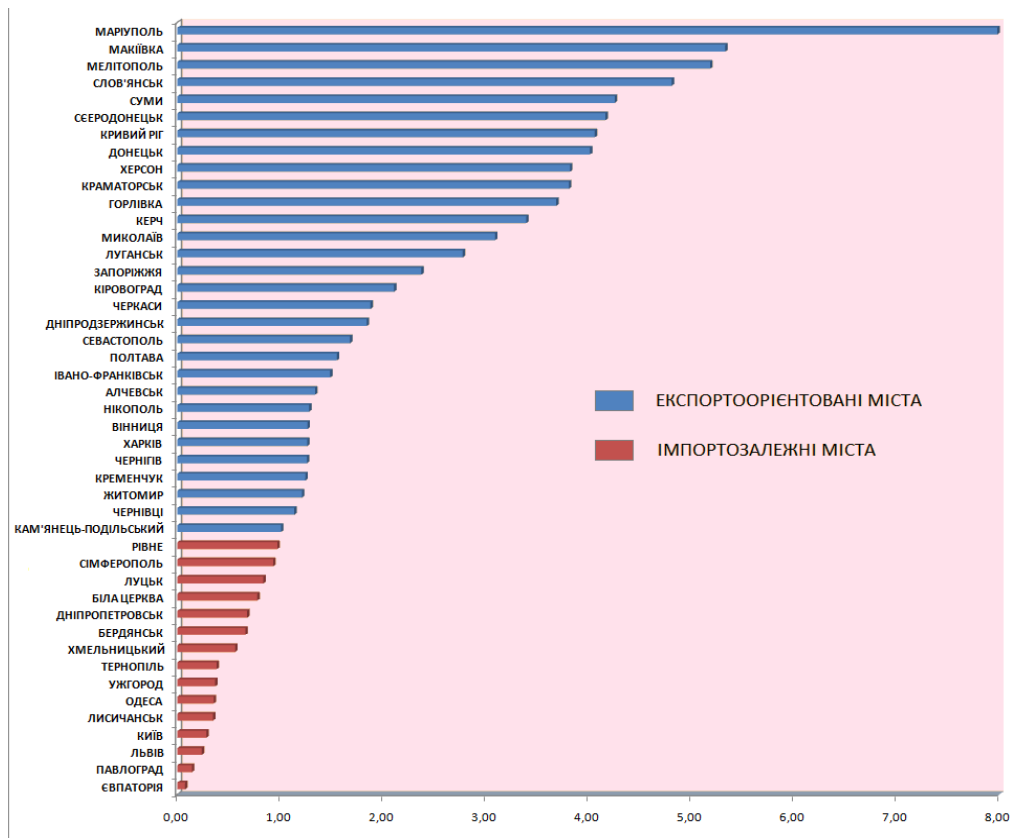

Рис. 2. Співвідношення вартості експорту та імпорту товарів (разів) у великих містах, 2009 р. [За даними Державної служби статистики України]

Перша група включає потужних за людністю представників, міста понад 500 тис. чол. (Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Миколаїв, Одесу та Харків), виключенням є лише місто Львів, яке належить до нижчої за значенням групи; друга група поєднує у собі промислові міста, які мають потужне виробництво, здебільшого товарів, і в той же час потребують зворотних залучень у вигляді товарів і послуг (Нікополь, Маріуполь, Алчевськ, Лисичанськ, Кременчук та Суми). Група із *середніми* показниками нараховує тринадцять міст, серед яких помітний поділ їх на дві підгрупи: на міста-обласні центри (Вінниця, Луцьк, Рівне, Ужгород, Черкаси, Кіровоград, Полтава) і міста промислового спрямування (Кривий Ріг, Краматорськ, Сєверодонецьк). Найчисельнішою за представництвом є група із *низькими* показниками – це п'ятнадцять великих міст. Загальна ситуація по цій групі має подібні риси поділу на дві підгрупи міст, але вже із досить вагомими виключеннями, якими є міста Івано-Франківськ та Севастополь. Потужно представленим у цій групі є Західний регіон країни – міста Івано-Франківськ, Тернопіль, Хмельницький, Кам'янець-Подільський та Чернівці. Група із *дуже низькими* показниками включає чотири міста: Євпаторію, Слов'янськ, Мелітополь та Чернігів. Останнє місто характеризується стабільно низькою кількістю балів, набраних по всіх чотирьох показниках.

Інвестиційна привабливість. Інвестиційна привабливість великих міст є дуже різною – це стосується як надходження іноземних інвестицій, так й інвестиційних вкладень в основний капітал. Останній показник очевидно корелює із розмірами міст – у містах мільйонерах він набагато вищий (рис.3).

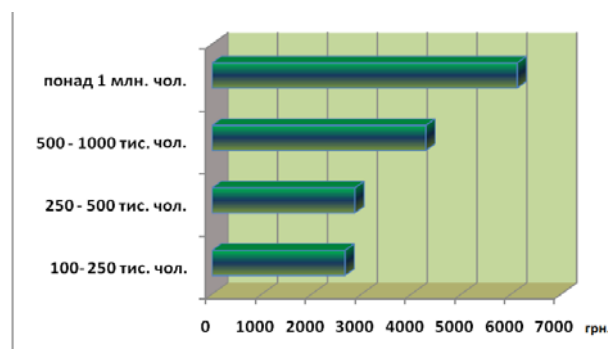

Рис. 3. Інвестиції в основний капітал на 1 особу, в середньому по категоріях великих міст, 2009 р. [За даними Державної служби статистики України]

Дуже високими показниками за інтенсивністю інвестиційної діяльності загалом відзначилися відразу три міста. І якщо позиція Києва і Дніпропетровська, як мільйонників, є зрозумілою і очікуваною, то висока позиція міста Алчевськ свідчить про високий рівень інвестиційної активності у містах з «живими» промисловими підприємствами. Хотілося б зазначити, що відразу вісім міст належать до групи із *високими* показниками, серед яких такі регіональні центри як Донецьк, Львів, Харків, Одеса, Сімферополь та Запоріжжя. Також привабливими для інвестицій в основний капітал та особливо іноземних надходжень є такі промислові міста як Кривий Ріг та Нікополь. Найбільш широкою за представленням є група із середніми індексами – до неї потрапило відразу вісімнадцять міст, відповідно виявити певні особливості її формування дуже важко. До групи із *низькими* балами увійшло вісім міст, серед яких західні Чернівці та Тернопіль, екс-промислові гіганти Луганськ, Краматорськ та Павлоград, а також курортна Євпаторія. Не логічним в плані низьких рівнів інвестування є позиції екологічно сприятливих за умовами і таких, що характеризуються культурно-духовними і туристичними функціями, великих міст. Зокрема, такі міста як Керч, Мелітополь, Бердянськ, Кам'янець-Подільський та Чернігів належать до групи міст з *дуже низькою* інвестиційною привабливістю. До цієї ж групи відносяться Горлівка, Краматорськ, а також Біла Церква. Загалом, інвестиційно привабливими є міста, які виконують потужні промислові функції, або ж найбільші багатофункціональні міста. На жаль, малопомітними для інвесторів залишаються монофункціональні міста, та, як не дивно, міста із потужним культурним і туристичним потенціалом.

Доходи бюджету і населення. Про сприятливість соціально-економічних умов розвитку міст яскраво говорять показники доходів до міських бюджетів на 1 особу, а також показники середніх зарплат їх мешканців, які характеризують рівень життя населення. Що стосується середніх зарплат у великих містах, то вони в Україні зростають разом зі збільшенням міста. Загалом слід зауважити, що найкращі позиції за доходами населення мають розвинені промислові міста. У більшості міст правобережної України рівень середніх зарплат є суттєво нижчим. Київ та Алчевськ, окрім порівняно високих інвестиційних надходжень, можуть похвалитися і найкращими показниками надходжень до бюджетів цих міст, а також середніми зарплатами жителів. До цієї ж групи із *дуже високими* показниками потрапили Донецьк та Кривий Ріг. До групи із *високими* показниками належать дев'ять міст, серед яких Львів, Дніпропетровськ та Запоріжжя; два кримських міста – Сімферополь та Севастополь; промислові Лисичанськ, Дніпродзержинськ, Краматорськ та Слов'янськ, які виділяються своїми високими надходженнями до бюджету. Тринадцять міст є представниками групи із *середніми* показниками – у цій групі домінують промислові міста. Чого не скажеш про п'ятнадцять міст групи із *низькими* показниками, до якої належать як мільйонники (Одеса і Харків), так і правобережні міста Луцьк, Рівне, Ужгород, Вінниця, Івано-Франківськ, Кам'янець-Подільський, Тернопіль, Житомир та Кіровоград, а також промислові центри Луганськ, Павлоград і Горлівка. Група із *дуже низькими* показниками включає чотири великих міста, які нам вже відомі своїми низькими позиціями за інвестиційною привабливістю: Мелітополь, Бердянськ, Біла Церква та Чернігів.

Проаналізувавши загальний об'єктивний індекс економічної сприятливості формування умов життя населення, можна наголосити на тому, що економічний потенціал, як база розвитку соціальної сфери, особливо потужний у найбільших містах – прикладом можуть слугувати Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя та Одеса. Позитивні «імпульси» від економіки в бік соціальної сфери і населення надходять на заході від Львова і Ужгорода, на сході – від Донецька та Алчевська, а також від столиці і всіх найбільших міст Центру і Півдня України. Хоча вони перериваються і зонами відносної несприятливості (Чернігів, Біла Церква, Кам'янець-Подільський, Мелітополь, Горлівка та ін.). Доводиться констатувати і той факт, що економічно більш розвиненими та інвестиційно привабливими в Україні залишаються міста із виразною промисловою активністю, а низькими показниками економічного розвитку при цьому характеризуються міста із згасаючою промисловістю на сході або ж західні великі міста. У цілому економічна активність міст (як і зарплати) зростає разом з їх людністю – середній індекс економічної сприятливості формування умов життя зростає за групами великих міст.

Суб'єктивна оцінка. Оцінюючи економічну складову формування умов життя населення у великих містах, до групи із *дуже високими* позиціями студенти очікувано віднесли лише одне місто – Київ, що свідчить про однозначність їхніх думок з приводу лідера. Дуже чіткими виявилися їхні думки з приводу міст із *високим потенціалом економічної активності*: Донецьк, Дніпропетровськ, Харків, Одеса та Запоріжжя. Група із *середніми* позиціями (шістнадцять міст) навряд чи вказує на регіональні залежності, така ситуація свідчить про різні думки студентів у позиціюванні міст, які знаходяться в середині «турнірної таблиці». Подібна ситуація і по групі міст з *низькими* позиціями у рейтингу оцінки їх за потенціалом економічної активності: двадцять три міста потрапили в цю групу, яку замикає м. Кам'янець-Подільський. Цікаво, що жодне місто не потрапило після відповідних розрахунків до групи міст із *дуже низькими* позиціями.

У розрізі думок студентів різних ВНЗ загальна думка майже однакова, оскільки сім однакових міст було обрані студентами в першу десятку: ними стали міста із групи понад 500 тис. чол. (Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Київ, Львів, Одеса, Харків). Одноставними студенти п'яти ВНЗ були в оцінці «економічного лідерства» Києва, а ось друга позиція, за виключенням студентів ХНУ ім. В.Н. Каразіна, у представників більшості закріпилася за Донецьком. У виборі найгірших міст студенти були менш однозначні: їхні думки співпали лише по таких містах як Лисичанськ, Северодонецьк та Кам'янець-Подільський, які опинилися на останніх позиціях. Особливі розбіжності у думках з приводу економічного потенціалу і активності великих міст проглядаються щодо Полтави, Кременчука, Тернополя, Керчі, Ужгорода, Хмельницького та, особливо, Мелітополя (20 позицій).

Іншими словами, у студентів відсутня однозначна думка щодо присвоєння цим містам певного рангу при порівняльній оцінці потужності їх економік (економічних передумов життєдіяльності населення).

Думка студентів у гендерному розрізі є унікальною, оскільки крім того, що відразу вісім позицій у першій десятці, так ще й перші п'ять позицій у рейтингу повністю збігаються: Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Харків та Одеса. Міста Бердянськ, Лисичанськ, Сєвєродонецьк, Павлоград, Тернопіль були оцінені однаково і студентами, і студентками як міста із найслабшою «потужністю економіки». Була однастайність і у визначенні аутсайдера – ним став Кам'янець-Подільський. Не зійшлися поглядами респонденти з приводу оцінки економіки у містах АРК (особливо по Євпаторії та Керчі): чоловіки вважають ці міста більш економічно розвиненими у порівнянні із представницями жіночої статі. Оцінка економічного потенціалу і активності м. Керч також викликає максимальні розбіжності в думці студентів – відразу 12 позицій. Не було знайдено розходжень щодо визначення «економічних» лідерів (перша десятка повністю однакова) та аутсайдерів (сім міст не викликали сумнівів) у представників великих міст, у порівнянні з мешканцями інших поселень. Єдиним виокремленням в середині «підсумкової таблиці» стало місто Краматорськ, яке, на думку мешканців невеликих поселень, посідає досить високе 20 місце, в той час як мешканці великих міст, навпаки, віднесли це місто до четвертого десятку (34 місце).

Висновки

Інтегральна оцінка. Виходячи з того, які статистичні дані ми змогли дістати для дослідження (статистика в розрізі великих міст дістається по крупицях і за гроші), а також враховуючи анкетне опитування (проведення якого одним дослідником неймовірно кропітка справа) ми можемо зробити наступні основні висновки (рис.4).

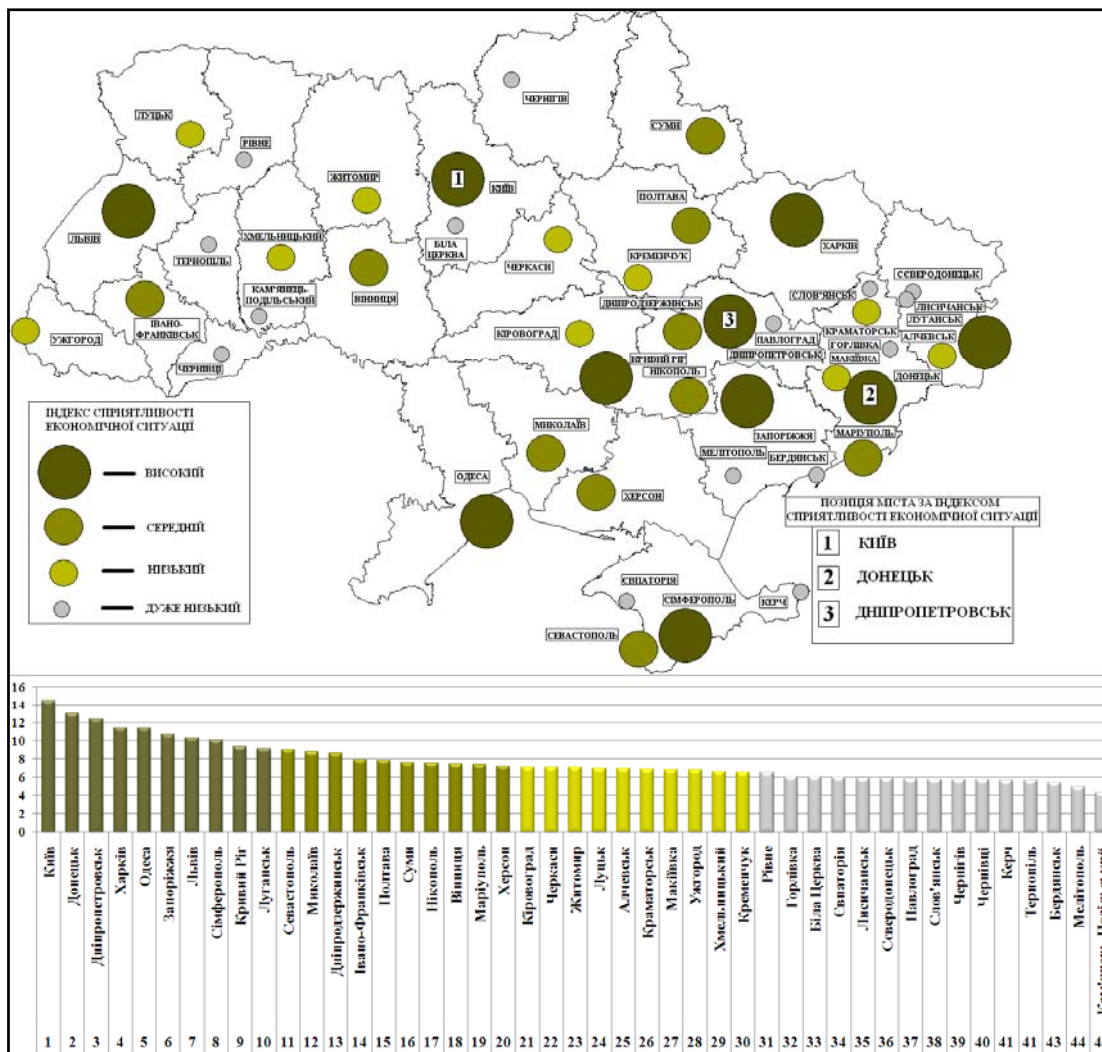

Рис. 4. Індекс сприятливості економічної ситуації у великих містах України, 2009 р.

По-перше, виявлено, що індекс економічної сприятливості в середньому зростає за групами великих міст. Наприклад, в групу з високим індексом (перша десятка) потрапили всі міста з населенням понад 500 тисяч чоловік, а також Луганськ і Сімферополь. **По-друге**, географічно помітно, що в Південно-Східній Україні, економіка міст є більш розвинутою у порівнянні із містами Західного

регіону. Такі тенденції є логічними, оскільки це є міста старопромислових регіонів. Водночас, на сьогоднішній момент в Південно-Східних містах України чітко прослідковуються дві групи міст із дуже низькими показниками (від 30 до 45 позиції): міста, які після 90-х стрімко втрачають свої промислові позиції (Сверодонецьк, Горлівка та ін.), а також міста, які орієнтуються на туризм (Бердянськ, Мелітополь, Євпаторія та з останніх років напевно і Керч). **По-третє**, виявилось, що демографічна складова (розрахована нами окремо) в певній мірі руйнує чи не основну тезу про те, що економічна складова для умов проживання є ключовою – оскільки міста Західної та Центральної України мають значно вищий демографічний потенціал чим Південно-Східні міста (за виключенням міста Харкова та Дніпропетровська). Саме тому виходячи із основної мети (дослідження умов життя населення великих міст України) ми повинні чітко розуміти, що економічна складова, є лише однією з 4 складових, яка нами досліджується. Поки зарано думати над тим чи надали б Ви перевагу Нікополю чи Макіївці, чи навпаки, обрали б Чернівці і Чернігів із значно нижчими економічними показниками, за для власне свого проживання, а також проживання своєї сім'ї.

Література

1. Покляцький С. А. У пошуках „урбаністичного Грааля” – ідеального міста / С. А. Покляцький // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія „Географія”. – 2011. – Том 24 (63). – № 2, Ч. 1. – С. 159 – 165.
2. Покляцький С. А. Прихований пошук сенсу життя – від умов до якості / С.А. Покляцький // Україна: географія цілей та можливостей : зб. Наук. Праць у 4-х т.2. – К. : ВГЛ «Обрії», 2012. – С. 214- 218.
3. Покляцький С.А. «Людське око» як модель наукової візуалізації дослідження життєвих категорій / С.А. Покляцький // Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16-18 травня 2013 р.) / [Відповід. редактори: доц. В.І. Біланюк, доц. Є.А. Іванов]. У 3-ох томах. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Том 1. – С. 154-158.
4. Покляцький С. А. Наукові рейтингові дослідження міст : бути чи не бути? / С. А. Покляцький // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : Збірник наукових праць. – 2011. – № 18. – С. 67–74.
5. Покляцький С.А. «Життєві категорії» як один із мостів між суспільною та фізичною географією? / С. А. Покляцький // Потенціал сучасної географії у розв'язанні проблем регіонів: Матеріали міжнародної наук.-практ. Конф. Молодих вчених, присвяченої 95-річчю Національної академії наук України, 3-5 жовтня 2013 р., м. Київ, Україна. – Київ: Логос, 2013. – С. 278 – 283
6. Гольцов А. Г. Географічне дослідження умов життя сільського населення / А. Г. Гольцов // Фундаментальні географічні дослідження (стан, проблеми, напрямки) : Тези доп. наук. конф. (Київ, 27-29 вересня 1994 р.). – К. – 1994. – С. 48-49.
7. Гукалова І. В. Якість життя населення України : суспільно-географічна концептуалізація : [монографія] / І. В. Гукалова ; Інститут географії НАН України. – К. : Друкарня МВС України, 2009. – 347с.
8. Машкова О.В. Суспільно-географічне дослідження геопросторової неоднорідності умов життєдіяльності сільського населення регіону : автореф. дис. на зд. канд. геогр. наук: спец 11.00.02 «економічна та соціальна географія» / Машкова Ольга Вікторівна – О., 2008. – 20 с.
9. Пархоменко Г. О. Структурно-графічні моделі об'єкта як основа обґрунтування структури НАУ / Г. О. Пархоменко // Національний атлас України. Наукові основи створення та їх реалізація [За ред. Л. Г. Руденка]. – К.: Академперіодика, 2007. – 408 с.
10. Фащевский Н. И. Территориальная организация жизнедеятельности населения / Н. И. Фащевский, Т. М. Палий, М. П. Немченко, А. Г. Старостенко – К., 1992. – 135 с.
11. Юрківський В. М. Аналіз умов життя населення конкретної території / В. М. Юрківський // Економічна та соціальна географія. – 1992. – Вип. 44. – С.32-35.
12. Сусоколов А. А. Технология социологического исследования : Учеб. пособ. по курсу «Практикум по экономической социологии» / А. А. Сусоколов– М., 2007. – 317 с.

Аннотація. С. А. Покляцький *Економічна складова умов життя населення великих міст України.* В данній статті йдеться про одну з нових напрямків соціальної географії, а саме дослідження життєвих категорій. В якості предметного поля розглядаються умови життя населення, а враховуючи сучасну актуальність дослідження полюсів росту країни, об'єктом виступають великі міста України (більше 100 тис. жителів). В статті проаналізовані економічну складову, як одну з ключових складових умов життя населення. На основі інтегральної оцінки (анкетного опитування і статистичних даних) розраховано індекс сприятливості економічної ситуації. Результати подібних наукових рейтингових досліджень, повинні бути цінними не тільки для читачів, але і для чиновників, політиків, інвесторів і підприємців, які прагнуть отримати незалежні оцінки.

Ключові слова: життєві категорії, умови життя, велике місто, економічна складова.

Abstract. S. A. Pochlyatskyi *The economic component of the living conditions of the population of big cities in Ukraine.* This article tells about one of the new areas of social geography, namely the study of life categories. As the subject field are considered living conditions, and given the current relevance of the study of growth poles of the country, are the subject of the big cities of Ukraine (over 100 thousand inhabitants). The paper analyzes the economic component, as one of the key components of the living conditions of the population. Based on the integral evaluation (questionnaire and statistics) to calculate an index of favorable economic situation. The results of such research rating studies should be valuable not only for readers but also for officials, politicians, investors and businessmen who seek to obtain independent evaluations.

Keywords: life category, the conditions of life, the big city, the economic component.

Поступила в редакцію 24.01.2014 г.